

Bir Nasihatname ve İmaj Yaratma Projesi Olarak Hünername

The Hünername as a Mirror for Princes and as an Image-Making Project

Melis TANER

Özyeğin Üniversitesi, Mimarlık ve
Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü,
İstanbul, Türkiye

öz

Bu makele dört cilt olarak tasarlanmış ancak tamamlanmamış olan projeye bütünsel ve bağlamsal olarak bakarak yeni bir perspektif katmayı amaçlar. Hünername, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında şehnameci rolünün tahsis edilmesiyle yaygınlaşan resimli resmi tarih türünün bir örneği sayılabilir. Ancak, şair Firdevsi'nin (ö. 1020–26) meşhur Şehname'sinin vezni takip eden ve Farsça yazılmış, sultanların hayatlarını, savaşlarını tarihsel bir düzlemde anlatan dönemin diğer resmi tarihlerinden farklıdır—tematik bir şekilde organize edilmiştir ve sıkı bir kronolojiyi takip etmez, Türkçe yazılmıştır. Bu bağlamda, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan resmi tarihler ve diğer metinler arasında Hünername biricik bir örnektir. Dört ciltlik bir bütün olarak bakıldığında politik olarak büyük başarıları olmayan, saraydan çok fazla çıkmayan III. Murad'ın (h. 1574–1595) ceddleriyle bağına vurgular ve bu vesileyle hanedanın devamlılığını hatırlatır. Tamamlanmış olan ikinci cilt ise anekdotal ve tematik yapısıyla sultanlara örnek, ideal hükümdar nasıl olunur fikrini gösteren bir nevi nasihatname gibidir. Bu makalede ikinci cilt asıl odaktır ancak projenin tümü bağlamında incelenir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, minyatür, Hünername, III. Murad, nasihatname

ABSTRACT

The Hünername can be considered within the context of illustrated official histories that became popular since the establishment of the post of the şehnameci (shahnama writer) in the middle of the sixteenth century. However, it stands apart from those works composed in Persian following the meter of the famed Shahnama of Firdawsî (d. 1020–26). Instead, the Hünername is composed in Turkish and does not follow a strict chronological progression but is organized thematically. The paper argues that the four-volume project had a double function. That is to say, the Hünername functioned both as a “mirror for princes” in the guise of history and as a means of establishing imperial legitimacy through highlighting immediate dynastic lineage, linking the reclusive Murad III (r. 1574–1595) to his immediate forebears, in a period that resonated with millennial anxieties, a sense of disorder, and a perceived need for reform. This article focuses on the second volume in particular but situates it in the larger context of the four-volume project.

Keywords: Ottoman, miniature, official history, Hünername, Murad III, mirror for princes

Giriş

1577 yılında Sultan III. Murad, şehnameci Seyyid Lokman'a (ö. 1601), şehnameci Arif (ö. 1561/2) ve şehnameci Eflatun'un, Sultan Süleyman'ın (h. 1520–1566) hünerleri, erdemleri ve becerileri hakkında başlayıp, bitiremedikleri eseri tamamlamasını salık verir (Refik, 1988, 35). Şehnameci Arif ve genel olarak şehnamecilik hakkında pek çok yayın yapılmıştır ve bu kurumun önemini ve yazılan eserlerin imaj-yaratımı açısından önemini vurgularlar (Yazıcı, Arifî Fethullah Çelebi, 1991; Kütükoğlu, Lokman b. Hüseyin, 2003; Woodhead, An Experiment in Official Historiography, 1983; Bağcı, Osmanlı Resim Sanatı, 2006; Fetvacı, Picturing History, 2013; Eryılmaz, The Shehnamecis of Sultan Süleyman, 2010; Kazan, Farklı Açıldan bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray için Hazırladığı Eserler, 2010).

Bu bahsi geçen eser *Hünername*'dir. Proje dört cilt olarak tasarlanmıştır (Öz, Hünername ve Minyatürleri, 1939; Anafarta, Hünername, 1969; Feher, Hünername'de Macar Tarihi, 1973; And, Turkish Miniature Painting, 1987' Eroğlu, Şehnameci Lokman'ın Hünername'si, 1998' Ertuğ, Hünername, 1998). İlk cilt imparatorluğun kurucusundan Sultan I. Selim'e (h. 1512–1520) kadar olan Osmanlı hükümdarlarını konu alır. İlk cilt 1584'te, ikincisi ise 1588'de tamamlanmıştır. İkinci cildin tamamı Sultan Süleyman'ın savaşta ve avda becerileri ve erdemlerine adanmıştır. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde H. 1524 numara ile kayıtlı olan ikinci cilt 302 varak ve elli minyatürden oluşur, nestalik hatla renkli ve teziyatlı, zereşan kağıda yazılmıştır.

Geliş Tarihi/Received: 01.10.2023

Kabul Tarihi /Accepted: 01.03.2024

Yayın Tarihi/Publication Date: 26.03.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Meliş TANER

E-mail: melistt@gmail.com

Cite this article as: Taner, M. (2024). The hünername as a mirror for princes and as an image-making project. *Art and Interpretation*, 43(1), 77–83.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International

Tamamlanmamış üçüncü ve dördüncü ciltler ise sırasıyla Sultan II. Selim (h. 1566–1574) ve projeyi hazırlatan Sultan III. Murad (h. 1574–1595) hakkında olacaktı (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.1524, fol. 2b). İlk ciltte bulunan fihristten anlaşılacağı üzere ikinci ve üçüncü ciltler de ilk iki cildin yapısını devam ettireceklerdi: ciltler onar bölümden oluşacak ve bir zeyl ve hatime ile tamamlanacak, tematik olarak ikinci cildi takip edecekti. Fihristte belirtildiği üzere ikinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerdeki tematik konu başlıkları neredeyse aynıdır. Sultanların doğumu, tahta çıkışları, hayırhahlıkları, av ve ok atmada becerileri, adaleti korumaları ve imar projeleri anlatılacaktı. Bu konuların dışında üçüncü ciltte II. Selim döneminde yaşamış olan şairlerin eserlerinden de bahsedilecekti. Benzer konu başlıkları ve Süleyman, II. Selim ve III. Murad'a müstakilen ayrılan ciltler bu üç sultan arasındaki bağı açıkça göz önüne getirir. Projenin hem tarih kisvesi altında bir nasihatname türü olarak hem de reform ihtiyacının duyulduğu bir dönemde hanedanın devamlılığını göz önüne getirmeyi hedefleyen bir propaganda projesi olarak inceleyebileceği aklı getirir.

Yöntemler

Hükümdarların namlarını ilelebed hatırlatma gayesiyle, sultanların ihsanları ve yaptıkları unutulmasın diye *Hünername*'yi yazdığını söyler Seyyid Lokman. Benzer bir retoriğe şehnameci Ta'likizade'nin eserinde de rastlarız (Woodhead, 1983, 4). Yukarıda da bahsedildiği üzere proje dört cilt olarak tasarlanmıştır. İlk cilt Osmanlı tarihinin başlangıcından Sultan Süleyman'a kadar olan dönem hükümdarlarını anlatır, ikinci cilt ise Sultan Süleyman'a adanmıştır. Gerek erdemleriyle, gerek savaşta başarılarıyla Sultan Süleyman ne misli gelmiş ne de gelecek, ideal bir hükümdar olarak yansıtılır (TSMK H. 1524, varak 42a; Eroğlu, *Hünername*, 18). Kendinden evvel gelen hükümdarlardan ve çağdaşlarından da ayrılır. *Hünername*'nin ikinci cildini, birinci ciltle birlikte incelediğimizde geriye dönük olarak bir "imaj yaratma" projesi olarak görmek mümkündür (Kafadar, *The Myth of the Golden Age*, 1993; Turan, *The Sultan's Favorite*, 2007; Yelçe, *The Making of Sultan Süleyman*, 2009; Sever, 15. *Yüzyıl Osmanlı Dönemi Minyatür Sanatı Üzerine Bir Değerlendirme*, 2020).

İkinci cilt on bölüm olarak organize edilmiştir. Sultan Süleyman'ın talihli doğumu ile açılır, tahta geçişinden bahseder. Bu cildin ilk minyatürü Kanuni Sultan Süleyman'ın cülusunu gösterir (varak 25b–26a) ve bu tasvir tüm projenin kronolojik temelini oluşturur. Eser sultanın ölümü ve bu konuyu resmeden bir minyatür ile sona erer (resim 1).

Resimde Sultan Süleyman'ın tabutunu taşıyan araba Belgrad'a erişmiştir. Yüksek tepelerin ardından otağlar görünür, kompozisyonun sol altında ise nehir kenarındaki kale yer alır. Matem giysileri giymiş saray hizmetlileri, yeniçeriler ve en belirgin olarak da artık II. Selim olarak başa geçecek olan sultan arabanın etrafına toplanmış, dua ederler. Resimdeki detaylar dönemin minyatür özelliklerine göre tarihsel bir gerçekçiliği yansıtır. Ayrıca *Hünername*'nin ikinci cildini bir bütün olarak incelediğimizde eserin sultanın doğumu ile başlayıp ölümü ile sonlanması esere hem tarihsellik hem de geniş bir kronolojik çerçeve katar. Sultan Süleyman'ın tabutunu karşılayan ve dua eden Sultan II. Selim'i gösteren bu son minyatür ile hanedanın devamlılığı simgelenir ve yine dört ciltlik proje kapsamında da devamlılık sağlanır. Zaten *Hünername*'nin ikinci cildinden sonra Sultan II. Selim'in ve ardından Sultan III. Murad'ın hünerlerini ve başarılarını anlatacak üçüncü ve dördüncü ciltler planlanmıştır.

Görsel 1.

Sultan Süleyman'ın Cenazesinin Belgrad'da Karşılması, Hünername H. 1524, v. 294a

Ancak bu geniş çerçevenin ötesinde eser kronolojik değil, tematik bir şekilde organize edilmiştir. Bu açıdan dönemin tarihlerinden farklıdır. *Hünername*'nin ikinci cildinin başında sultanın tahta geçişinin sorunsuz bir şekilde tamamlandığını, sultanın alemin nizam kaynağı olduğunu belirtir Lokman. Eserin yazıldığı zamanda, yani hicri bin yılına yaklaşırken Mesihî beklentilerin olduğu bir dönemde, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı boyunca "her tâife birbirine ülfet ve her fırka hem cinsiyle refahiyyet ile meveddet gösterüp kurd ile koyun yârân ve şâhin ile dürrâc hem-âşiyân olmuşlardı," der Lokman (TSMK H. 1524, fol. 30a; Eroğlu, *Hünername*, 132). Sultan Süleyman döneminde süregelen bu refah fikri, ilerleyen sayfalarda bir minyatürle daha da pekiştirilecektir.

Sultanın doğumu ve tahta çıkışını anlatan ilk bölümlerden sonra üçüncü bölüm sultanın avdaki mahareti hakkındadır. Avdaki mahareti hem sultanın savaşa hazırlığını, avdaki becerilerini, hem de av sırasında halkla bir araya gelmesi ve tebaasına olan ihsanını gösterir. Dördüncü bölüm sultanın cömertliğini, hazırladığı şölenler, düğünler ve sünnet törenleri kapsamında inceler. Bunlar hükümdarlık için önemli olan "bezm ve rezm," yani eğlence ve savaş kavramlarından eğlenceye değinir. Bu toplu şölenler hem sultanın cömertliğini gösterir, hem de halkla bir araya gelmesini ve görünürlüğünü sağlar. Beşinci bölümde sultanın zayıf ve fakir olanlara karşı fazileti anlatılır. Diğer bölümlerde ise sultanın adaleti, fakirleri koruması ve himayesi altına alması, bereketi ve ihsanını konu edilir.

İkinci cildin minyatürleri bir bütün olarak incelendiğinde çoğunlukla av, savaş ve eğlence sahnelerinden oluştuğu görülür. Av sahneleri hem sultanın savaşçı ruhunu hem de binicilik ve avcılıktaki becerilerini gösterir. Özellikle Sultan Süleyman devri avcılığın, sultanın avda temsili açısından bir dönüm noktasıdır (Artan, 2008, 301). Sultan Süleyman'ın ava merakı ve becerisi hem *Süleymanname*'de hem de *Hünername*'de oldukça yer alır ve onu ideal "avcı-sultan" olarak temsil eder. *Hünername*'de pek çok av sahnesi vardır ve bunlar arasında spesifik olarak avcı kuşların ikonografyası hakkında detaylı bir çalışma yapılmıştır (Türkmen,

Avcı Kuş İkonografisi, 2009). Hünername'deki av sahnelerden biri sultanın avdaki maharetini azgın bir su sığırını okuyla vurarak öldürmesini gösterir (varak 52b–53a), bir diğerinde sultanın bir ayıyı kılıcıyla öldürmesini anlatır (varak 66b–67a). Avın öneminin nedenlerinden biri de sultanı gazaya hazırlamaktır. Lokman bu açıdan Sultan Süleyman'ı sultanın dedesine ve onun gaza merakına benzetir. Av bir nevi içindeki savaşçı ruhu çıkarabilme yoludur (Eroğlu, Hünername, 30). Bu gibi çeşitli resimler sultanın avdaki becerilerini anlatan bölümde yaygınlıkla yer alır. Ancak ava odaklanan bu bölümün dışında da çeşitli av sahneleri yer alır. Av yalnızca sultanın binicilik ya da okçuluk becerilerini göstermez, aynı zamanda av sırasında reyaya görünmesini sağlar ve onların dertlerini dinleyebilecek ortam yaratır.

Hünername'nin ikinci cildinde sıklıkla değinilen noktalardan biri de sultanın reyayı dinlemesidir. Hünername'deki minyatürlerden biri sultanı Yanbolu'da avdayken koyun sürüsünün arasına giren ama koyunlara zarar vermeyen bir kurdu bir koç ile birlikte getirip sultana hediye eden bir gencin hikayesini canlandırır (varak 33a). Metne göre köylüler sefere gitmişken bir gün bir kurt koyun sürüsü arasına girer, aradan bir hafta geçer, köylüler döndüklerinde koyun sürüsü arasında kurdu bulurlar ama onlara hiç zarar vermemiştir bu sürede. Bu hikayeyi anlatan gence sultan tımar ih-san eder. Kurt ise Ali Bey isimli birine hediye edilir ve onunla ölene kadar üç sene boyunca yaşar (Eyüboğlu, Hünername, 132, 136–138). Yukarıda da bahsedildiği gibi, Lokman, eserin başında Sultan Süleyman'ın cülusunu ve devrini anlatırken benzer bir örnek göstermiştir. Bu sultanın hükümdarlığında kurt ile kuzu birlikte barış içinde yaşamaktadır. Bu minyatür de, eserin başında verilen bu metaforu görsel olarak pekiştirir. Hem Sultan Süleyman'ın avdaki maharetini, hem reyaya olan yakınlığını, hem de sultanın hükümdarlığı sırasında imparatorlukta barış ve refahı gösterir. Bir başka av sahnesinde sultanın ihsanı ön plandadır. İrakeyn seferinden sonra sultan Bağdat civarında avlanırken, bir kadın ona bir sepet nar sunar ve bu bereket simgesi narlar mevsimi olmamasına rağmen tazedir. Kadın bu narların nasıl taze kaldığını anlattıktan sonra sultan ona her nar için biner akçe bahşiş verir (varak 36b).

Sultanın görünürlüğünü sağlayan aktivitelerden biri de sultanın çeşitli gezileri, özellikle de türbe ziyaretleridir. Yine İrakeyn seferi akabinde İmam Hüseyin'in türbesini ziyaret ederken ve halka başışta bulunurken karşısına yaşlı bir kadın çıkar ve damının çökmesini anlatır (varak 40a). Sultanın bu ziyareti Bağdat eyaletindeki tahrip olan türbelerin tamir ve tadilatından sonradır. Daha önce Safeviler'in kontrolünde olan bu eyalet hem Şii'ler hem de Sünniler için önemli türbeler barındırır ve Sultan Süleyman'ın bu türbeleri, özellikle de Safeviler tarafından tahrip edilen Sünni şahısların türbelerini yeniden tamir ettirmesi ele geçirilen bu eyalette Sünni İslam'ı mimari açıdan görselleştirir. Hünername'de hem Bağdat seferindeyken sultanın taşan nehri aşarken gösterdiği şecaati yansıtan bir minyatür (varak 261a) hem de tahrip olan Abu Hanifa ve Abdülkadir Geylani türbelerini tamir ettirdiğini gösteren bir minyatür vardır (resim 2).

Minyatürlerde mimari derinlik algısı da önemlidir (Konak, Minyatür Sanatında Derinlik Algısı, 2007). Bu resimde nehrin bir yanında Behlül-i divanenin türbesini görürüz. Nehri aşmak için kullanılan yüzme köprüünün öte yakasında Şeyh Abdülkadir Geylani (ö. 1166) ve İmam Ebu Hanife (ö. 767) türbelerini görürüz. Bağdat ve çevresinde önemli şahsiyetlerin türbeleri mevcuttu: Musa al-Kazım (ö. 799), Muhammad al-Cevad (ö. 835), Hasan al-Askeri (ö. 874), Ali al-Hadi (ö. 868), Salman Farisi (ö. 656) ve Ma'ruf Kerhi (ö. 815/20). Kalenin içinde ise resimde de gördüğümüz üzere Abdülkadir Geylani ile Şeyh Şihabüddin al-Suhreverdi (ö. 1234) türb-

eleri mevcuttu. Bu kadar çok türbeyi barındıran Bağdat "burcu evliya" olarak anılıyordu. Özellikle Bağdat eyaletinde, yani on altıncı yüzyılın başından on yedinci yüzyılın ortasına kadar Osmanlılar ve Safeviler arasında el değiştiren bir eyalet olarak, türbe ziyaretleri ve tahrip olan türbelerin yeniden yapılması önemli bir noktadır. Hem Şii'li olan Safeviler hem de Sünni olan Osmanlılar için çok önemli olan bu türbelerin eyalet el değiştirdikçe tahrip edilmesi ve yeniden yaptırılması önemli bir politik himaye simgesidir. Sultan Süleyman'ın da bu türbeleri yeniden yaptırması bölgenin yeniden Sünni varlığını güçlendirme girişimlerini gösterir.

Görsel 2.

Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı Aldıktan Sonra Abu Hanifa ve Şeyh Abdülkadir Geylani türbelerini yeniden tamir ettirmesi, Hünername H. 1524, v. 283a

Hünername'nin metin ve resimlerinde de gerek türbe ziyareti, gerek sefer sonrası tahrip olmuş kalelerin yeniden inşası sultanın bu bölgelerde gücü yeniden sağladığını, koruduğunu gösterir, hem de ziyaret sırasında halkla karşılaşmasını ve onları dinleyerek yardımcı olmasını simgeler. Bir minyatür de sultanın Halep ve Şam'da kasabaları ihya etmesini temsil eder (varak 287b). Bu şekilde reyayı kollayan, onlara hizmet sunan bir sultan imgesi de yaratılır.

Sultanın görünürlüğünü sağlayan vesilelerden biri de şölenlerdir. Hünername'nin dördüncü bölümü sultanın düzenlediği çeşitli tören ve şölenleri konu eder. Düğün veya sünnet törenleri sultanın hem reyaya hem de saray erkanına ihsanda bulunabileceği kutlamalardır. Bunların arasında şehzade Mustafa, şehzade Mehmed ve şehzade Selim'in 1529 yılındaki sünnet törenleri arka arkaya çift sayfa minyatürlerle bezenmiştir (Özaltın, H 1524 II. Cildi, 2022). Kutlamanın hazırlıklarını ve günler süren kutlamalar sürecinde olan etkinlikleri detaylı bir şekilde anlatır Lokman. Neredeyse arka arkaya gelen çift sayfa minyatürler de bu süreçte olan teferrücleri görselleştirir. Bu şekilde hem organizasyon ve düzenlemedeki maharet yansıtılır, hem de hanedanın bekasını pekiştiren ve şehzadeler için önemli bir dönüm noktası olan bu sünnet töreninin merasimi göz önüne getirilir. Bu sünnet töreninde yalnızca şehzadeler değil yetim ve ihtiyaç sahibi oğlanlar da sünnet ettirilir ve bu vesileyle yine sultanın ihsanı bir kez daha sergilenir

Bir alt grup ise infaz sahneleri, cenazeler, ve sultanın gazalarından oluşur. İnfaz sahneleri sultanın nizamı sağlamadığını simgeler. Bunun bir örneği Şehzade Mustafa olduğunu iddia eden bir şahsın ve onun takipçilerinin tutulup İstanbul'a getirilip balık pazarında tüm halkın görebileceği bir şekilde çengele vurulmalarını yansıtan minyatürdür (resim 3).

Görsel 3.

Şehzade Mustafa olduğunu iddia eden şahsın ve takipçilerinin çengele asılması, *Hünername*, H. 1524, v. 172b

Savaş sahneleri ise sultanın bizzat katıldığı savaşları yansıtırken onun cesaretini ve imparatorluğun sınırlarını genişletmesini anlatır. Bunların dışında dönemin diğer resimli yazmalarında çok da sıklıkla rastlanmayan sahneler de yer alır. Bunlar sultanı reaya ile iletişimde veya hamamda gösterir. Bu daha spesifik anekdotal örneklerin resimlendirilmesi ise sultanın halkıyla yakın ilişkisini, reayanın şikayetlerini dinlemesini ve ayrıca adaletini yansıtan örneklerdir. Sultan hamamdayken bir hizmetçi yanlışlıkla değerli bir yakutu kırar ve bunu mumla yapıştırmaya çalışır hatasını gizlemek için. Sultan Süleyman bunu haliyle farkeder ancak hizmetçiye kızmaz ve kulunun yakuttan önemli olduğunu belirtir (varak 147b–148a). Bunun gibi oldukça spesifik örneklerle *Hünername*'nin ikinci cildi hem Sultan Süleyman'ın başarılarını, erdemlerini ve hünerlerini anlatarak onu ideal bir hükümdar olarak gösterir, hem de kurduğu tematik çerçeveye ile üçüncü ve dördüncü ciltlere bir örnek teşkil eder.

Bulgular

Hünername projesini bir tür nasihatname ve imaj yaratma projesi olarak düşünürken bunu projenin hayata geçirildiği onaltıncı yüzyıl sonu toplumsal bağlamı içinde göz önünde bulundurmak gerekir. Onyedinci yüzyılın ilk çeyreğinde, muhtemelen Sultan II. Osman devrinde (h. 1618–1622), yazılmış anonim *Kitab-ı Müstetab*, tarihsel ve geriye dönük bir bakış açısıyla Osmanlı devletinde düzensizliğin ve artmakta olan huzursuzluğun başlangıcını III. Murad devrinde bulur (Yücel, 1988, 2). Anonim yazar, risalesine evrensel nizamdaki bozulmayla başlar ve bu duruma bir takım çözüm ve öneriler sunar. Eserinin ilk kısmında der ki III. Murad dönem-

ine kadar hükümdarlar devletin nizamını ve adaleti korumak için çabalamışlardır ve bu vesileyle pek çok toprak ele geçirmişlerdir. Ancak III. Murad devriyle birlikte “hemen bugünü hoş görelim, irtenin ıssı vardır,” yani günü kurtaralım düşüncesi hakimdir ve bu *Kitab-ı Müstetab*'da yaygınlıkla görülen bir topostur (Yücel, 1988). Bu eserde III. Murad devri sıklıkla Sultan Süleyman'ın devriyle karşılaştırılır. Saraydaki görevlilerin sayısının artması, tam olarak ne işlevde buldukları belli olmayan görevlilere verilen maaş artışları, hazırlıksız çıkılan seferler ve kayıplar bu anonim yazarın değindiği çeşitli noktalardır. Anonim yazar sıklıkla içinde bulunduğu zamanı Sultan Süleyman ve Sultan III. Murad'ın dönemleriyle karşılaştırır. Der ki, “meselâ işbu yakın zamân ki merhûm ve mağfurun-lehu Sultân Murâd Hazretleriniñ ibtidâ-i 'aşrlarında dergâh-ı 'âlî kapucuları altı yüz nefer iken şimdi iki biñden ziyâde olub ve taşra kapucular ol târihlerde oñ altı nefer iken şimdi dört yüz neferden ziyâde olub ve kiler-i 'âmirede olan bâzâra gidenler dahi merhûm Sultân Süleymân Hân hazretleriniñ 'aşrında ibtidâ beş altı nefer olub ba'dehu otuz kırk nefer olub şimdiki hâl buñlar dahi iki yüz neferden ziyâde olmuşlardır (Yücel, 1988, 14).”

Sultan Süleyman ile Sultan III. Murad'ın dönemlerini karşılaştıran önemli bir başka kaynak da bürokrat ve tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali'dir (ö. 1600). Ali, *Kühû'l-Ahbar* isimli eserinde saat ustası Sa'atçi Hasan Paşa'nın bir rüyasını aktarır. Bu rüyada Sultan III. Murad ile saatçi sarayın bahçesinde yürürlerken karşlarına Sultan Süleyman çıkar. Sultan Süleyman soğuyarak onlardan yüzünü çevirince, saatçi araya girme ve III. Murad adına özür dileme ihtiyacı hisseder (Kafadar, 1993, 45). Bu örnekle yine Sultan Süleyman ile Sultan III. Murad arasındaki bağ ve III. Murad döneminde başlayan sıkıntılar açığa çıkar. “Ne garib zamana geldik,” der Mustafa Ali, III. Murad'ın tahta çıkışını ve hadımlar ona ne istersiniz diye sorduğunda, “karnım aç” demesini anlatırken. Burda harem ağalarının ağzından bunu iletir Mustafa Ali ve ayrıca açlık ve kıtlık beklentilerinin olduğunu, zamanların ne garip olduğunu söyler (Ali, 2009–1024, 478a; Kafadar, 1986, 6). Tam da hicri bin yılına yaklaşırken, sahte mehdiler zuhur ederken, veba salgınlarının ve yangınların olduğu, paranın değer kaybettiği, sosyal huzursuzluğun olduğu bir dönemde geriye, çok daha zaferle dolu bir “altın çağa,” yani onların gözünden Sultan Süleyman devrine bakış, bu iki sultanın karşılaştırmasını çok daha etkin kılar. Şunu da not etmek gerekir ki Sultan Süleyman ile karşılaştırılan tek hükümdar III. Murad değildir. Çeşitli durumlarda II. Mehmed, I. Selim ve II. Bayezid de Süleyman ile ve onun ima edilen altın çağıyla karşılaştırılır. Ayrıca on yedinci yüzyıl başında yazan Mustafa Safi de Sultan I. Ahmed dönemiyle ilgili yazdığı eserde sıklıkla bu iki sultanı karşılaştırır (Safi, Zübdet't Tevarih, 2003).

Mustafa Ali, sultanın saraydan çıkmadığından şikayet eder. Sultanın isminin bile sultanın harekete meyli olmadığını bir göstergesi olduğunu belirtir: “Zîrâ Murâd ismini yolladım. Mîmi ve elifini nârî ve râsını ve dâlını mâi buldum. Hevâ-yı harflerden nesne yok ki biri cünbüş ü hareketini mücib ola (Ali, 2009–2014, 240).” Belki de bu nedendendir ki *Hünername*'de de dördüncü bölümde, yani Sultan III. Murad hakkında olan bölümde, sultanın avdaki hünerleri, ikinci ve üçüncü bölümlerde olduğu gibi “şayd u şikâr” değil, “seyr ü şikâr” başlığında anlatılacaktır (TSMK H. 1523, var. 3a).

Bir başka geç on altıncı yüzyıl eseri Usulü'l hikem fi nizami'l'alem'de de evrensel nizamın ve adaletin işleyişinin bozulması, liyakatsizlik ve rüşvete değinilir (İpşirli, 1979–80). Eleştirel bir dili olan Mustafa Ali, nasihatname türünde olan 1581 tarihli eseri *Nüşatü's Sela-tin*'de de dönemin problemleri belirtir ve bir takım öneriler verir (Kılıç, Reform Edebiyatı, 2020). Bu eserlerde dönüm noktası III. Murad'ın devridir. Bu eserler ve dönemin tarihleri çerçevesinde

Hünername projesine bir bütün olarak baktığımızda bir cildin tamamen Sultan Süleyman'a ayrılması ve diğer iki tamamlanmamış cildin de oğlu ve torunu Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad'a ayrılmış olması dikkat çekicidir. Şehnameci tarafından yazılmış ve resmi tarihler arasında sayabileceğimiz Hünername'de tabii ki aleli bir eleştiri mevcut değildir. Ancak Hünername'de bahsi geçen bir takım anekdotlar dönemin reform metinlerinde reayayı dinlemek ve başarılı seferler tamamlamak gibi sıklıkla değinilen konular hakkındadır. Bu açıdan Hünername'yi de üstü kapalı bir nasihatname olarak görmek mümkündür.

Hünername III. Murad devrinin hassasiyetleri içinde, geçmişte bakan bir şekilde yazılırken, aynı geçmiş ve o geçmişin ima ettiği "altın çağ" fikrini kullanarak aynı zamanda III. Murad'ın bu soyun devamı olarak gösterilmesini de sağlar. Yani projede ideal hükümdarlık nasıl olmalı fikrini iki şekilde inceler aslında: hem bu soruyu Sultan Süleyman'ın anekdotlarıyla örnekendirirken bir tür nasihat olarak sunar hem de tüm proje kapsamında Sultan III. Murad'ı bu ideal hükümdarın torunu olarak, aralıksız devam eden hanedan silsilesinin son noktası olarak gösterir.

Hünername'yi dönemin diğer resimli resmi tarihleriyle birlikte incelersek yine hanedanın kesintisiz devamı fikrini ve Sultan Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad devirlerine verilen odağı görebiliriz. Onaltıncı yüzyılın sonlarında Firdevsi'nin *Şehname*'sinin vezninde, Farsça yazılan eserler arasında Arifi'nin *Süleymanname*'sini ve Lokman'ın bu projenin devamı olarak görebileceğimiz, Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi ve ölümünü anlatan *Tetimme-i Ahval-i Sultan Süleyman Han* isimli eserini, Sultan II. Selim'in hayatını kapsayan *Şehname-i Sultan Selim Han*'ı ve III. Murad'ın devrini anlatan *Şehinşehname*'yi sayabiliriz. Arifi'nin *Süleymanname*'si beş volüm halinde olan *Tevarih-i Âl-i Osman* projesinin son volümüdür. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1517 numarada kayıtlıdır. Bu projenin ilk cildi *Enbiyaname*'dir ve Adem'in yaratılışından başlar ve peygamberler tarihini anlatır. Bu cilt bugün özel koleksiyondadır. Projenin ikinci ve üçüncü ciltlerinin yerleri belirsizdir. Dördüncü cilt ise yine bir özel koleksiyondadır. *Süleymanname*'nin neredeyse bir devamı olarak düşünebileceğimiz *Tetimme-i Ahval-i Sultan Süleyman Han* (ya da *Zafername*) bugün Dublin'de Chester Beatty Kütüphanesi'ndedir (T. 413). *Şehname-i Sultan Selim Han* bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (A. 3595). *Şehinşehname* ise iki cilt halindedir. 1581 tarihli ilk cildi İstanbul *Üniversitesi* Kütüphanesi'ndedir (F 1404), ikinci cilt ise 1597/8 tarihli ve bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (B. 200). Son olarak *Kıyafetü'l insaniye fi şema'ilü'l Osmanîye* de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (H. 1563).

Türkçe eserleri arasında yine hanedanın devamlılığını da efektif bir şekilde görselleştiren *Kıyafetü'l insaniye fi şema'ilü'l Osmanîye*'yi sayabiliriz. Bütün bu projeler aslında Hünername gibi Sultan Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad'a odaklanırken bu üç hükümdarı hanedanın uzun tarihi bağlamına oturturlar. Bu eserler ayrıca minyatürlerle süslenen, tezhiplenen, çok değerli eserlerdir ve hanedanın gücünü simgeler ve hanedanın süregelen, devamlı imajını yaratır.

Sonuç ve Öneriler

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısı metinleri bağlamında *Hünername*'yi hangi noktaya, hangi türe yerleştirebiliriz? Özellikle de tematik yapısı ve anekdotlarla dolu olması bu eseri, şehnameci Arifi'nin *Süleymanname*'si ya da onaltıncı yüzyılın sonunda buna ek olarak şehnameci Lokman tarafından hazırlanan *Tetimme-i Ahval-i Sultan Süleyman* gibi eserlerden ayırır. Bu iki eser de dönemin diğer çağdaş resmi tarihleri de daha düzenli bir tarihsel silsileyi takip

ederler ve Farsça yazılmışlardır. Türkçe yazılmış olan *Hünername*'de ise Sultan Süleymanla ilgili anekdotlar sultanı sadece bir güç diskuru çerçevesinde değil ayrıca halefleri tarafından izlenecek bir örnek, neredeyse menkıbevi bir hükümdar olarak yansıtır. Bu açıdan *Hünername*'yi şehzadelere adab öğreten bir tür nasihatname olarak da görmek mümkündür. Anekdotlar hem belirli erdemleri spesifik bir bağlamda hem de daha genel, jenerik hükümdarlık kavramları içinde gösterir. Tematik yaklaşım ise hükümdarların günlük hayatının farklı alanlarında, her ana yayılmış bir erdemler ve hünerler bütünü olarak yansıtılmasını sağlar. Ayrıca *Hünername*'nin İkinci cildi, yalnızca Sultan Süleyman'a odaklanarak birinci ciltten de ayrılır. Birinci cilt de benzer temalar üzerinde dururken sultanlar silsilesini takip ettiği için daha yoğun bir kronolojik temel üzerine kurulmuştur.

Kısaca, *Hünername* tematik ve anekdotal yapısıyla dönemin minyatürlü resmi tarihleri, kronikleri ve reform risaleleri kapsamında ele alındığında ayrıcalıklı bir konumdur. Metni ve resimleri incelendiğinde, özellikle ikinci cilt sanki "ideal sultan nasıl olunur" sorusunu cevaplayan bir adab ve nasihatname metni gibidir. Dört ciltlik daha kapsamlı proje bağlamında ise dönemin sultanı olan III. Murad'ı meşrulaştırmaya ve hanedanın devamlılığını ön plana çıkarmaya çalışan bir eser olarak da görülebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Anafarta, N. (1969). *Hünername: Minyatürleri ve Sanatçıları*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık ve Sanayi A.Ş. Basımevi.
- And, M. (1987). *Turkish Miniature Painting*. İstanbul: Dost Yayınları.
- Artan, T. (2008). "A Book of Kings Produced and Presented as a Treatise on Hunting." *Muqarnas* 25, 299–331.
- Bağcı, Serpil ve Filiz Çağman. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Fehrer, Géza. (1973). "Hünername'de Macar Tarihi." *Türkiyemiz* 9, 2–5.
- Eroğlu, Z. (1998). "Şehnameci Lokman'ın Hünernâme'si (2.cilt-1-154.varak), İnceleme, Metin, Sözlük." [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Ertuğ, Z. T. (1998). "Hünername." *İslam Ansiklopedisi* 18. Cilt. 484–485.
- Gelibolulu Mustafa 'Ali, Kühnü'l Ahbar: Dördüncü Rûkn, Osmanlı tarihi. (2009–2014). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Eryılmaz Arenas-Vives, F. S. (2010). "The Shehnamecic of Sultan Süleyman: 'Arif and Eflatun and their Dynastic Project." *Doktora Tezi*. Chicago Üniversitesi.
- İpşirli, M. (1979–80). "Hasan Kâfi el-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l Hikem fi Nizâmi'l Alem (Hasan Kafi and his Work on Statecraft)." *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 239–278.
- Fetvacı, E. (2013). *Picturing History at the Ottoman Court*. Bloomington&Indianapolis: Indiana University Press.
- Kafadar, C. (1986). "When Coins Turned into Drops of Dew and Bankers Became Robbers of Shadows: The Boundaries of Ottoman Economic Imagination at the End of the Sixteenth Century." [Doktora Tezi, McGill University].
- (1993). "The Myth of the Golden Age: Ottoman Historical Consciousness in the post-Süleymanic Era." In Süleyman the Second and his Time, edited by Halil İncalcık and Cemal Kafadar, (pp. 45–59). İstanbul: The Isis Press.
- Kazan, H. (2010). "Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler." *Osmanlı Araştırmaları* No. 35.
- Kılıç, F. (2020). "Reform Edebiyatının Öncülerinden Gelibolulu Mustafa 'Ali'nin Nushatü's Selatin İsimli Eseri Üzerine Eleştirel Bir İnceleme."

- [Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi].
- Konak, R. (2007). "Minyatür Sanatında Derinlik Anlayışı." *Sanat* 12, 97–102.
- Kütükoğlu, B. (2003). "Lokmân b. Hüseyin." *İslam Ansiklopedisi* 27. Cilt, 208–209.
- Mustafa Sâfi, *Zübdetü't Tevârih, Vol. I, II, ed. İbrahim Hakkı Çuhadar*. (2003). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öz, T. (1939). "Hünername ve Minyatürleri." *Güzel Sanatlar* 1, No.1, 3–17.
- Özaltın, F. N. (2022). "Topkapı Sarayı Müzesi'nde Yer Alan H 1524 Arşiv Nolu Hünername II. Cildi y. 119b Sayfasındaki Minyatürün İncelenmesi." *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi* 30, 1098–1116.
- Refik, A. (1988). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Sever, S. (2020). "15. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Minyatür Sanatı Üzerine Bir Değerlendirme." *Sanat Dergisi* 35, 153–166.
- Seyyid Lokman, Hünername, Topkapı Sarayı Kütüphanesi H. 1524, H. 1524.
- Turan, E. (2007). "The Sultan's Favorite: Ibrahim Pasha and the Making of Ottoman Universal Sovereignty in the Reign of Sultan Süleyman (1516-1526)." [Doktora Tezi. Chicago: The University of Chicago].
- Türkmen, N. (2009). "Avcı Kuş İkonografisi ve Hünername'deki Betimlemeleri." *Acta Turcica* 1, 79–95
- Woodhead, C. (1983). *Ta'likizâde's Şehnâme-i Hümâyûn. A History of the Ottoman Campaign into Hungary, 1593-1594*. Berlin.
- (1983). "An Experiment in Official Historiography: The Post of the Şehnameci in the Ottoman Empire." *Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes* LXXXV, 157–182.
- Yazıcı, T. (1991). "Arifî Fethullah Çelebi." *İslam Ansiklopedisi* 3. Cilt, 371–373.
- Yelçe, Z. (2009). "The Making of Sultan Süleyman: A Study of Process/es of Image-Making and Reputation Management." [Doktora Tezi. İstanbul: Sabancı University].
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-ı Müsteâb, Kitâbu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'ül-Mü'minîn, Hırzû'l Mülûk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Görsel Kaynakça

Seyyid Lokman, Hünername. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1524

Structured Abstract

A close reading of the text and images of *The Hünername* (The Book of Talents) of the *şehname* writer Seyyid Lokman shows multiple layers of looking at the reception of illustrated official history writing in the late sixteenth century. This work was conceived in four volumes. The first volume tells of the skills and talents of the early Ottoman sultans until Selim I. The whole of the second volume is reserved for the martial and hunting skills and virtues of Süleyman the Magnificent. The next two, unwritten, volumes were to be devoted to Selim II and Murad III, as evinced from the index given in the first volume, as well as a marginal note in the second volume. From this index, it appears that the third and fourth volumes were to follow the structure of the volume devoted to Süleyman the Magnificent. The books were to be divided into ten sections, followed by a supplement and a conclusion. The thematic division was to follow that of the second volume, enhancing the link between the three rulers by parallel accounts of their skills and virtues.

While the *Hünername* has received much attention in previous scholarship, mostly within larger studies of Ottoman miniature painting, a more in-depth analysis of the text and images of the work as a whole is still lacking. In this article, I examine the multiple logics of authority and legitimacy gleaned from the second volume of the *Hünername*. More specifically, the article argues that the four-volume project had a double function. That is to say, the *Hünername* functioned both as a “mirror for princes” in the guise of history and as a means of establishing imperial legitimacy through highlighting immediate dynastic connections.

This four-volume project can be seen against the textual background of period chronicles, illustrated official histories, and the series of histories of Süleyman the Magnificent, Selim II, and Murad III composed in Persian verse. Within this corpus, the *Hünername* stands apart from the official court histories composed in Persian following the meter of the famed *Shahnama* of Firdawsi (d. 1020–26). Instead, *Hünername* is composed in Turkish and does not follow a strict chronological progression but is organized thematically. Moreover, on the textual and pictorial level of the second volume itself, the manuscript functions as a guidebook for adab and ideal rulership taking the example of Sultan Süleyman. On the level of the unrealized project of a four-part work, it has a double function as a tool for the legitimization and confirmation of the reigning sultan and of the dynasty.

Following upon the literary topos of perpetuating the memory of the rulers, Seyyid Lokman writes in the *Hünername* that he is compiling the good deeds of the rulers lest they be forgotten. Within the dynastic line, and with regards to the virtues of the rulers, Sultan Süleyman is represented as an ideal ruler and the epitome of Ottoman sultans. The text of the second volume is organized in ten sections. The birth and death of the sultan, beginning and ending the text, provide a sense of historicity. However, the rest of the text is organized thematically. The first part deals with the birth of the sultan and continues to describe his accession, stressing the sadness over the death of Selim I and the subsequent joy over the accession of Süleyman. This suggests the unbroken chain of the dynasty and the perpetuity of the corporate state, with the accession ceremony being a part of the smooth transition of authority. The sultan in the text is presented as the source for order in the universe. After providing a more or less historical background for his text, Lokman devotes sections to the sultan’s munificence and generosity; his hunting prowess; organization of feasts and ceremonies; morality and grace; administration of justice; and charitable acts. All of these thematic sections are highlighted through anecdotal examples that also show a human side to the sultan.

The second volume of the *Hünername*, portraying the deeds, virtues and talents of Sultan Süleyman, and in retrospect, his forebears in the first volume, is itself a testament to the retrospective “image-making” of Süleyman. The *Hünername* presents the sultan as an ideal ruler and stresses his justice, martial qualities, hunting prowess, and munificence. Following to some extent the Persianate themes of *bazm u razm*, the *Hünername* carries an element of this aspect with hunting, battle, and entertainment scenes throughout the manuscript. However, the manuscript project goes beyond these rather typical themes, to also include quite personal details, which further portray the sultan’s various virtues, such as patience, justice, and benevolence. These all act as potent examples for the ruler Murad III, under whose reign the project was conceived, and who highlighted the close connection to such an illustrious dynastic heritage.